

czyk-Heyman, które niewątpliwie wzbogacają naszą wiedzę o granicy mazowiecko-krzyżackiej. Zwróciłbym też uwagę na niezwykle mocną stronę metodologiczną badań zaprezentowaną w tej książce (poza wspomnianą wyżej uwagę), a zatem przede wszystkim na interdyscyplinarne ujęcie tematu (archeologiczno-historyczne, toponomastyczne i kartograficzne).

Grzegorz Białuński

Starostwo powiatowe w Olsztynie 1945–1950. Wybór dokumentów, wybrał, wstępem i komentarzem opatrzył Robert Syrwid, Pracownia Wydawnicza ElSet, Olsztyn 2009, ss. XXXIII + 259, il.

W 1945 r. polskie władze na Ziemiach Odzyskanych stanęły przed trudnym zadaniem odbudowy – choć często możemy mówić raczej o budowie – życia społeczeństwa niemal we wszystkich aspektach. Zjawiskiem dominującym, zwłaszcza w pierwszych miesiącach, było ustanowienie polskiej władzy poprzez stworzenie aparatu administracji państwowej i samorządu terytorialnego. Nie inaczej było na Warmii i Mazurach. Jednymi z pierwszych były ekipy grup operacyjnych Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów¹. Równocześnie na teren Okręgu Mazurskiego przybywały ekipy starościńskie, do zadań których należało głównie przejmowanie władzy od radzieckich komendantów wojennych i tworzenie struktur administracyjnych powojennego państwa polskiego.

Omawiana praca poświęcona jest funkcjonowaniu władzy państwowej i samorządowej. Wyboru dokumentów dokonał Robert Syrwid, doktor nauk humanistycznych, autor monografii i artykułów związanych z powojenną historią Warmii i Mazur. Do jego najważniejszych publikacji należy praca o dziejach Polskiej Partii Socjalistycznej na Warmii i Mazurach². Edycja źródłowa, opracowana przez R. Syrvida, jest zbiorem dokumentów, dotyczących Starostwa Powiatowego

¹ Robert Syrwid, powołując się na literaturę dotyczącą początków polskiej administracji na Warmii i Mazurach, wymienia opracowania dotyczące działalności grup operacyjnych, m.in.: E. Wojnowski, *Grupa Operacyjna Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu na Prusy Wschodnie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1966, nr 4; T. Dubicki, *Początki działalności Grupy Operacyjnej KERM „Prusy Wschodnie” na terenie Warmii i Mazur (10 marca – trzecia dekada maja 1945 r.)*, KMW, 1984, nr 1. Należy jednak pamiętać, że ich zadaniem była przede wszystkim ocena zniszczeń wojennych, a następnie przejmowanie i uruchamianie wszystkich gałęzi przemysłu, nie zaś tworzenie struktur administracji samorządowej na Ziemiach Odzyskanych.

² R. Syrwid, *Od partnerstwa do wymuszonej „jedności”: olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Łódź 2004.

wego w Olsztynie w latach 1945–1950. Początkowej cezury nie trzeba wyjaśniać. Należy to uczynić natomiast w odniesieniu do cezury końcowej – roku 1950. Otóż 20 marca 1950 r. weszła w życie ustawa o terenowych organach władzy państwowej, która znosiła organy administracji rządowej (urząd wojewody, wicewojewody, starosty, wójta, wydziały wojewódzkie i powiatowe). Tym samym „rady narodowe stały się jedynymi terenowymi organami władzy państwowej we wszystkich jednostkach podziału terytorialnego kraju”³. Tym samym przestało istnieć Starostwo Powiatowe w Olsztynie.

Publikacja składa się ze *Wstępu*, materiałów źródłowych oraz ilustracji. Wzbogaca ją dodany przez autora indeks.

We *Wstępie* autor wyczerpująco przedstawił zagadnienie związane ze strukturami administracyjnymi państwa i samorządu terytorialnego. Przy ich tworzeniu z jednej strony czerpano ze spuścizny II RP – zachowane zostały urzędy wojewódzkie i starościńskie. Z drugiej natomiast wprowadzono nową formułę ustroju władz lokalnych, czyli rady narodowe i ich organy wykonawcze⁴. Autor przedstawił różnicę między organami administracji ogólnej w terenie (np. starostwami) a samorządem terytorialnym, „korporacją prawa publicznego”⁵, reprezentowanym przez rady narodowe i – co ważne – podkreślił nadrzędność tych ostatnich. Istotne jest również zwrócenie uwagi przez autora na odrębność administracyjną Ziemi Odzyskanych, w tym Warmii i Mazur.

Poza wyczerpującymi informacjami dotyczącymi samorządu terytorialnego w Polsce, Syrwid przedstawił także podział administracyjny starostwa olsztyńskiego. Czytelnik może zapoznać się również z krótkim rysem historycznym urzędu od powstania w 1945 r. do jego faktycznej likwidacji. Autor podnosi także kwestię reform administracyjnych po 1950 r. oraz odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce po 1989 r. (Czyni to chyba niepotrzebnie, biorąc pod uwagę cezury zawarte w tytule opracowania). Informacje zostały wzbogacone o liczne biogramy ważniejszych urzędników i osób pełniących funkcje publiczne, co z pewnością podnosi wartość pracy.

W publikacji zamieszczono 42 dokumenty, które zostały podzielone na trzy grupy. Pierwszą, najważniejszą, stanowią sprawozdania starostów olsztyńskich z lat 1945–1949. Kolejna część zawiera protokoły inspekcji jednostek samorządowych, protokoły posiedzeń Powiatowej Rady Narodowej, relacje inspektorów samorządowych oraz różne zestawienia statystyczne. Do ostatniej grupy autor zakwalifikował źródła przedstawiające wykazy pracowników sta-

³ R. Syrwid, *Wstęp*, s. XIV.

⁴ *Ibidem*, s. IX, XI, XII.

⁵ *Ibidem*, s. XI.

rostwa oraz pracowników gmin w niektórych okresach⁶. Opublikowane źródła w większości stanowią dokumenty, których twórcami są urzędnicy Starostwa Powiatowego w Olsztynie (sprawozdania starosty, wykazy pracowników, protokół z inspekcji całego urzędu lub konkretnego referatu) bądź dotyczą tego urzędu (statuty organizacyjne, protokół z inspekcji powiatu dokonanej przez inspektora Wydziału Samorządowego Urzędu Pełnomocnika Rządu). W zbiorze znalazły się także dokumenty stworzone przez inne instytucje, takie jak Komitet Powiatowy PPR w Olsztynie, Komitet Powiatowy PPS w Olsztynie, Powiatowy Inspektorat Szkolny w Olsztynie.

Ta różnorodność pozwala czytelnikowi poznać wybrane aspekty życia publicznego i politycznego w powiecie olsztyńskim. Ogromną wartość przedstawiają przede wszystkim sprawozdania starostów olsztyńskich, które są nie tylko urzędowym raportem na temat sytuacji w powiecie, ale stanowią odzwierciedlenie autentycznych problemów w niemal każdej dziedzinie życia, z jakimi borykały się ówczesne władze. Przykładowo, zawierają one informacje na temat powojennego społeczeństwa. Poza oczywistymi danymi, jak liczba mieszkańców powiatu czy przebieg akcji osiedleńczej, sprawozdawcy raportowali Pełnomocnikowi Rządu (do połowy 1946 r.), a następnie wojewodzie olsztyńskiemu m.in. o nastrojach panujących wśród ludności. W sprawozdaniu z kwietnia 1947 r. czytamy: „ludność autochtoniczna nie przejawia żadnych zainteresowań w posunięciach politycznych, natomiast ludność repatriowana w miesiącu maju wyraziła zadowolenie z powodu osiedlania się na ziemiach odzyskanych”⁷. Dzięki dokumentom czytelnik może poznać także stan bezpieczeństwa w powiecie olsztyńskim (w tym problem stacjonowania Armii Czerwonej oraz szabrowników), sytuację gospodarczą (rolnictwo i przemysł), a także sprawy związane z odbudową powiatu. Sprawozdania zawierają również dane na temat stanu zdrowotnego ludności, form opieki społecznej oferowanej przez państwo oraz misje zagraniczne. Obrazu życia w powiecie olsztyńskim w pierwszym pięcioleciu dopełniają także informacje starostów na temat spraw wyznaniowych, kulturalnych i szkolnictwa. Raporty na temat poszczególnych aspektów życia uzupełniają ponadto sprawozdania innych organizacji i instytucji (np. Inspektoratu Szkolnego w Olsztynie lub akta dotyczące działalności partii politycznych).

Robert Syrwid opublikował również dokumenty dotyczące spraw organizacyjnych starostwa, takie jak Dekret o zarządzie Ziemi Odzyskanych, statuty organizacyjne Okręgu Mazurskiego i Starostwa Powiatowego w Olsztynie, co jest istotne z punktu widzenia historii administracji. Przedstawiają one bowiem po-

⁶ Ibidem, s. XXXI, XXXII.

⁷ *Starostwo Powiatowe w Olsztynie*, dok. 24, s. 139.

czątek organizacji życia samorządowego na Ziemiach Odzyskanych po II wojnie światowej. Od strony organizacyjnej pracę urzędu starościńskiego możemy poznać także dzięki protokołom z inspekcji starostwa i jego poszczególnych referatów. Z kolei informacje dotyczące „elity władzy” w powiecie oddają wykazy pracowników starostwa i gmin, w których ujęto informacje na temat: pełnionej przez pracownika funkcji, daty rozpoczęcia pracy w urzędzie, wykształcenia, poprzedniego miejsca zatrudnienia lub przynależności partyjnej. Niektóre wykazy zawierają także notatki dotyczące cech charakteru zatrudnionych urzędników i ocenę ich pracy („uczciwy i pracowity”, „sumienny”, „wywiązujący się bez zastrzeżeń z powierzonych obowiązków” albo „pracowity i dobry fachowiec”⁸, czy pracownicy są „pojętni i chętni”, czy „mniej pojętni”⁹) oraz pochodzenie (Warmiak, osiedleniec, repatriant¹⁰). Dzięki tym wszystkim informacją można stworzyć swoisty „portret” urzędnika państwowego lub wyciągnąć wnioski odnośnie do innych problemów, m.in. na temat ludności autochtonicznej i jej roli w „systemie władzy” w pierwszych latach po wojnie (według wykazu z września 1946 r. Warmiacy pełnili funkcje wójtów i sołtysów w większości gmin powiatu olsztyńskiego¹¹).

Opracowanie źródeł przekonuje czytelnika o ogromie pracy włożonej przez autora w przygotowanie publikacji. W przypisach zostały zawarte wyczerpujące informacje ułatwiające odbiór dokumentów. Świadczą one przede wszystkim o ogromnej wiedzy badacza historii regionu oraz o jego rzetelności.

Autor przyjął – co jest zrozumiałe – porządek chronologiczny w układzie źródeł. Z drugiej strony można byłoby się zastanowić, czy bardziej czytelne nie byłoby trzymanie się nakreślonego we *Wstępie* układu „hierarchicznego” i podział dokumentów np. na akta statutowe, organizacyjne, następnie sprawozdania starostów powiatowych i wreszcie pozostałe dokumenty, zachowując w ramach poszczególnych grup porządek chronologiczny.

Drobnym mankamentem pracy jest brak pewnej spójności. Poprzez wybór dokumentów autor chciał przedstawić pewną różnorodność, jednak tytuł publikacji sugeruje, że zbiór zawiera akta stworzone wyłącznie przez władze starościńskie lub dotyczące bezpośrednio pracy urzędu. Chcąc przedstawić sytuację ogólną powiatu na przykładzie innych dokumentów, należało zatytułować zbiór „Powiat olsztyński 1945–1950” i poszerzyć go np. o: dokumenty Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa w Olsztynie, ale także sprawozdania innych insty-

⁸ Ibidem, dok. 31, s. 171, 172.

⁹ Ibidem, dok. 16, s. 112.

¹⁰ Ibidem, dok. 19, ss. 125–128.

¹¹ Przykładowo na piętnaście stanowisk w gminie Gietrzwałd Warmiacy zajmowali aż dwanaście – ibidem, s. 126.

tucji (poza partyjnymi i kulturalno-oświatowymi, które w zostały ujęte w zbiorze) – Państwowego Urzędu Repatriacyjnego Powiatowy Oddział w Olsztynie, Powiatowego Urzędu Ziemskiego, Powiatowego Urzędu Informacji i Propagandy, sprawozdania powiatowych komitetów poszczególnych partii politycznych, ale także Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej, powiatowych ośrodków zdrowia itd. Trzymając się natomiast tytułu opracowania, podstawowe dokumenty, jakimi są sprawozdania poszczególnych starostów, można było „obudować” sprawozdaniami wybranych referatów urzędu. Drobne uwagi krytyczne są wynikiem subiektywnej oceną autorki recenzji.

Ważnym elementem książki jest także aneks, na który składają się m.in. wydawane przez starostwo dokumenty, życiorysy wybranych urzędników, mapa województwa olsztyńskiego z 1946 r. i – co jest szczególnie interesujące – liczne fotografie.

Omawiana publikacja jest niewątpliwie ważną pozycją odnoszącą się do powojennych dziejów Warmii i Mazur. Miejmy nadzieję, że zapoczątkuje serię publikacji podobnych źródeł równie dobrze opracowanych, odnoszących się do pozostałych powiatów województwa w latach 1945–1950.

Anna Bujko

Ryszard Tomkiewicz, *Gospodarka mięsna na Warmii i Mazurach po 1945 roku. Zarys problematyki*, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Olsztyn 2013, ss. 187, fot. cz-b.

W prowadzonych po przełomie 1989 r. badaniach nad powojennymi dziejami Warmii i Mazur daje się zaobserwować wyraźny niedosyt publikacji z zakresu regionalnej historii gospodarczej. Problematyka ta, podejmowana w szeregu opracowań powstałych w okresie PRL – abstrahując od stopnia ich ideologicznego i propagandowego zabarwienia – wymaga obecnie rzetelnej weryfikacji i wciąż oczekuje na podjęcie kompleksowych oraz wieloaspektowych studiów, ze szczególnym uwzględnieniem zamierzeń i efektów polityki przemysłowo-rolnej państwa w wymiarze lokalnym.

Mając to na uwadze, z dużym zadowoleniem należy odnotować fakt ukazania się prezentowanej pracy Ryszarda Tomkiewicza, pracownika naukowego Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, cenionego autora wielu artykułów i kilku monografii dotyczących powojennej historii regionu.

Książka poświęcona organizacji i działalności zakładów przemysłu mięsnego jest pierwszą próbą przedstawienia zarysu rozwoju i działalności tej branży na Warmii i Mazurach po 1945 r.